

4.

MINERÁLKY, SODOVKY A LIMONÁDY

Mineral waters, soda waters
and lemonades

Od středověku se minerální voda plnila do různých soudků, lahví a hliněných nebo kameninových nádob dobře uzavřených, aby z nich neunikal oxid uhličitý. Od 17. století se také objevují skleněné lahve různých tvarů na minerální vodu, které naprosto vytlačily keramické lahvice. Zpočátku převažovaly masivní lahve zelené barvy o objemu 1 litr. Později se pro uměle sycené a ochucované sodovky a limonády začaly používat bezbarvé lahve o objemu 0,33 litru. U sodovek a limonád se nejdéle udržely porcelánové patentní uzávěry.

Na konci 20. století se na trhu staly dominantními PET-lahve.

From the Middle Ages mineral water was preserved in various barrels, bottles and ceramic or earthenware vessels. From the XVII century first glass bottles of various shapes for mineral water started appearing, and they fully replaced ceramic bottles. The first bottles were mostly 1 litre massive green-glass bottles. Later transparent 0.33 l bottles for artificially carbonated and flavoured soda waters and lemonades started to be used. Sodas and lemonades used to have porcelain clasps for a long time.

At the end of the XX century PET-bottles dominated the market.

Minerálky

Od středověku se minerální voda jímala a plnila do různých soudků, lahví a hliněných nebo kameninových nádob a takto se přepravovala zejména zámožnějším konzumentům. Hliněné džbány se zalily voskem a daly do dřevěných beden, aby vydržely delší transport. Uzávěry přepravních nádob byly ze začátku také cínové a od konce 18. století korkové.

V 17. a 18. století byly používány různé skleněné lahve na minerální vody, které se lišily podle výrobců. V českých zemích ovšem převažovala obliba keramických (kameninových) lahví s oušky, které zde dominovaly až do poloviny 19. století.

Do roku 1783 byla distribuce minerálních vod pouze výhradním právem lékárníků. Až po zrušení tohoto práva se rozšířil obchod s minerálními vodami, a tím začala také větší poptávka po vhodných obalech. Používaný keramický obal byl nahrazen v 60. letech 19. století skleněnou lahví. Lahve se uzavíraly patentními porcelánovými uzávěry a později se na ně dokonce začínaly lepit první papírové etikety. Označení vody nebylo neobvyklé ani v předcházejících letech, kdy každá přepravní nádoba nesla příslušnou značku zdroje vody.

Ve druhé polovině 19. století se používaly zejména jak pro stáčení přírodních, tak i uměle syčených minerálních vod masivní zelené lahve o objemu 1 nebo 1,5 litru. 15. 9. 1938 vstoupilo v platnost nařízení, že umělé minerální vody mají být plněny do bezbarvých lahví a přírodní minerální vody do zelených lahví. Ve 40. letech 20. století se prosadily říšské normy (DIN), které sjednotily tvar a obsah láhve ve prospěch lahve typu Apolinaris o objemu 0,33 a 0,7 litru v zelené barvě. Od 70. let 20. století byla používána také lahev typu Apolinaris s označením ZŘÍDLO 0,7.

Sodovky a limonády

Původně byl při výrobě minerálek do destilované vody pod tlakem vpouštěn oxid uhličitý nebo ještě častěji byl do ní přidáván bikarbonát kuchyňské soli a soda, odtud také název sodová voda či sodovka, který se zůstal, i když už se soda nepřidávala.

Ze začátku byla sodovka používána jako léčebný prostředek, ale v 80. letech 18. století se nápoj tak rozšířil, že při lékárnách začaly vznikat první výroby.

Sodovka se stejně jako přírodní minerální voda plnila do keramických lahví nebo tlustostěnných skleněných lahví. Lahve byly uzavírány dřevěnými a korkovými zátkami upevněnými drátem nebo plíškem. Postupně nároky na lahev stoupaly a objevily se lahve tlustostěnné, naspodu válcovité s užším hrdlem, a také lahve s plynule se zužujícím hrdlem. První typ byl plněn spíše čistou sodovkou a druhý sodovkou ochucenou různými příchutěmi.

V 90. letech 19. století nastal zlom ve výrobě syčených nealkoholických nápojů, když se začaly používat kovové tlakové lahve

pro transport oxidu uhličitého. Sodovky tak mohly být vyráběny na jednodušších strojích, a proto se jejich výroba velmi rozšířila. Objevily se také nové lahve s žebrovanými optickými dekory, plastickými prstny na hrdlech apod.

Po druhé světové válce byly zrušeny malé sodovkárny a byl prosazen jednotný typ vratných lahví. Zpočátku se používaly lahve typu Apolinaris, které byly ovšem příliš vysoké, a proto se prosadily typy lahví Stubby (50. a 60. léta 20. století). Lahve se podle státní normy vyráběly o objemu 0,33 nebo 0,5 litru s pákovým nebo korunkovým uzávěrem. U sodovek a limonád se jako poslední udržely patentní uzávěry.

Lahve Stubby o objemu 0,7 byla od roku 1955 používána na sirup a používá se dodnes. Lahve Apolinaris byly používány na mošty, na ovocenku či ovocné šťávy (0,2 litru).

Ve druhé polovině 60. let 20. století se většinou typem pro nealkoholické nápoje stala lahev NEALKO o objemu 0,33 a 0,7 litru. Pro odlišení byly používány na lahvích barevné potisky. Nové typy lahví se objevily zase v 90. letech 20. století, kdy je ovšem z oběhu téměř vytlačily PET-lahve.

↓ Lahve keramické na přírodní minerálku

(v. 23 cm, prům. 10 cm; v. 30 cm, prům. 10 cm; NZM 112152, 8/74)

Ceramic bottles for natural mineral water

pro transport oxidu uhličitého. Sodovky tak mohly být vyráběny na jednodušších strojích, a proto se jejich výroba velmi rozšířila. Objevily se také nové lahve s žebrovanými optickými dekory, plastickými prstny na hrdlech apod.

Po druhé světové válce byly zrušeny malé sodovkárny a byl prosazen jednotný typ vratných lahví. Zpočátku se používaly lahve typu Apolinaris, které byly ovšem příliš vysoké, a proto se prosadily typy lahví Stubby (50. a 60. léta 20. století). Lahve se podle státní normy vyráběly o objemu 0,33 nebo 0,5 litru s pákovým nebo korunkovým uzávěrem. U sodovek a limonád se jako poslední udržely patentní uzávěry.

Lahve Stubby o objemu 0,7 byla od roku 1955 používána na sirup a používá se dodnes. Lahve Apolinaris byly používány na mošty, na ovocenku či ovocné šťávy (0,2 litru).

Ve druhé polovině 60. let 20. století se většinou typem pro nealkoholické nápoje stala lahev NEALKO o objemu 0,33 a 0,7 litru. Pro odlišení byly používány na lahvích barevné potisky. Nové typy lahví se objevily zase v 90. letech 20. století, kdy je ovšem z oběhu téměř vytlačily PET-lahve.

← Lahev na přírodní minerální vodu Zaječická hořká voda a lahev na umělou minerální vodu Čeperka

(v. 24 cm, prům. 8 cm; v. 32 cm, prům. 10 cm; Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy [Museum of Central Bohemia in Roztoky near Prague], N2982, H38034)

Bottle for natural mineral water: Zaječice bitter water and a bottle for artificial mineral water Čeperka

↓ Lahve na sodovku s patentními uzávěry a optickými dekory

(v. 24 cm, prům. 5 cm; v. 20 cm, prům. 7 cm; v. 23 cm, prům. 6 cm; NZM 112285, 112163, 112286, 113719, P174a)

Soda water bottles with bottle clasps and optic decorations

↑ Typ lahve Nealko a Perliva ovocenka
(v. 22 cm, prům. 6 cm; v. 23 cm, prům. 6 cm; Středočeské muzeum v Rostokách u Prahy (Museum of Central Bohemia in Rostoky near Prague), JL P4; NZM 49352)

Non-alcoholic type of bottle and sparkling fruit lemonade

↓ Plechovky hliníkové na limonády, 90. léta 20. století
(v. 11 cm, prům. 6 cm; NZM Valtice 59178, 59246, 59228)

Aluminium lemonade cans, 1990s

↑ Přepravka dřevěná na limonády, firma Zátka s 20 lahvemi na limonády
(35 × 47 × 25 cm; NZM 86704)

V Praze-Karlíně roku 1877 JUDr. Ferdinand Zátka začal s prodejem chleba a později se specializoval na výrobu sodové vody, limonád, hořčice, kečupu a kávových náhražek. V roce 1923 si postavil novou továrnu, kde vyráběl také trvanlivé pečivo a oplatky s ochrannou známkou Meteor. V 50. letech 20. století byl podnik znárodněn a začleněn pod Trvanlivé pečivo, Praha a v roce 1974 se stal součástí Čokoládoven, Praha. Výrobní technologie byly postupem doby modernizovány a zaměřily se na produkci perníků, krekrů a extrudovaných oplatek (Koko, Kimi, Piknik, Albert, Hořec, Mini cracker).

Wooden crate for lemonades, Zátka company with 20 lemonade bottles

In 1877 JUDr. Ferdinand Zátka started selling bread in Prague-Karlín and he later specialized in production of soda water, lemonades, mustard, ketchup and coffee supplements. In 1923 he built a new factory, where he started producing long-lasting bakery products and biscuits with the Meteor trade mark. In the 1950s the company was nationalized and incorporated into the Long-lasting bakery products company, Prague. It became a part of the Chocolate factory in Prague in 1974. The manufacturing technology was gradually modernized and it focused on the production of gingerbread, crackers, and extruded wafers (Koko, Kimi, Piknik, Albert, Hořec, Mini cracker).

Sifon

Sifonovou lahev vynalezl roku 1813 Charles Plynth v Anglii, ale k většímu rozšíření došlo až od 90. let 19. století, kdy se začaly používat kovové tlakové lahve pro transport oxidu uhličitého.

Nádoby sifonových lahví byly většinou z tlustostěnného skla a opletené drátěnou sítí. Před první světovou válkou byly na trhu k dispozici pro domácnost malé tlakové lahvičky (bombičky). Větší obliba podomácku vyráběné sodové vody za pomoci sifonové lahve nastala až ve druhé polovině 20. století, kdy se zlevnila jejich výroba i provoz.

Používaly se také kovové sifonové lahve.

Úpadek sifonových lahví nastal rozšířením PET-lahví ve druhé polovině 90. let.

→ Sifonové lahve, 20.–30. léta 20. století

(v. 40 cm, prům. 15 cm; v. 38 cm, prům. 13 cm; NZM 45280; E 112334)

Siphon bottles, 1920s–1930s

← Sifonová lahev z dob socialismu a bombičky k výrobě sifonu
(v. 40 cm, prům. 15 cm, NZM)

Siphon bottle from the Socialist era and sparklets to produce siphon